

**BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA IJODIY FAOLIYATNI
RIVOJLANTIRISHNING FALSAFIY VA PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK
JIHATLARI**

*Bobonazarov Orif Abraykulovich,
Termiz davlat universiteti "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" kafedrası
dotsenti, p.f.n.*

Annotatsiya: Ushbu maqolada, o'qituvchilik kasbida iste'dod katta rol o'ynayshi, ya'ni o'qituvchilikda o'z kasbiga mehr; qiziqish, uni egallashga intilish bo'lishi lozim. Bu sifatlari ko'pchilik hollarda bolalarni sevganda, bolalarning shovqin-suronidan, joydiragan ko'zlaridan zavqlangandagina namoyon bo'ladi. O'qituvchining yana bir muhim sifati bu yoshlarga namuna, ibrat bo'lish shogirdlariga qattiq qo'l va o'z o'rnida mehribon bo'lishda ifodalanadi.

**ФИЛОСОФСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИ-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ
АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ
УЧИТЕЛЕЙ**

*Бобоназаров Ариф Абрайкулович,
к.т.н, доцент кафедры «Изобразительное искусство и инженерная
графика» Термезский государственный университет.*

Аннотация: В данной статье большую роль в профессии учителя играет талант, то есть в обучении должны быть любовь, интерес к своей профессии, стремление овладеть ею. В большинстве случаев эти качества проявляются только тогда, когда они любят детей, когда наслаждаются их шумом и их яркими глазами. Еще одно важное качество учителя – быть образцом для подражания для молодежи, твердой рукой для своих учеников, быть добрым на своем месте.

**PHILOSOPHICAL AND PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL
ASPECTS OF CREATIVE ACTIVITY DEVELOPMENT IN FUTURE
TEACHERS**

*Bobonazarov Arif Abraykulovich,
Termiz State University Associate Professor of the Department of «Fine Art and
Engineering Graphics», (PhD).*

Abstract: In this article, talent plays a major role in the teaching profession, that is, in teaching, there should be love, interest in one's profession, and the desire to master it. In most cases, these qualities are manifested only when they love children, when they enjoy their noise and their bright eyes. Another important quality of a teacher is to be a role model for young people, a firm hand to his students, and being kind in his place.

O'qituvchi pedagogika xususida ta'lim-tarbiya nazariyasini yaxshi bilguvchi, pedagogika, psixologiya fanlarini chuqur o'rgangan, tasviriy san'at metodikasi bilan yaxshi qurollangan, tasviriy san'at darslarining pedagogik texnologiyasi, o'qitish didaktikasi va metodikasini yaxshi egallagan pedagog-rassom yoki tasviriy san'at o'qituvchisi bo'lishi shart.

Ma'lumki, bolalarning ta'lim standartlari asosida olgan bilim va malakalarini

malakalarini qanday o'zlashtirganlik darajasi ham tekshirib boriladi. Bu esa standartni sinflar bo'yicha ishlab chiqish lozimligini taqozo etadi. U tasviriy, amaliy, me'morchilik san'atlari bo'yicha atama va iboralar, tushuncha va ma'lumotlar, o'zlashtirilishi lozim bo'lgan malakalarni o'z ichiga oladi. Bu materillarni bolalar tomonidan o'zlashtirilishini nazorat qilish esa ularning bilimlarini tekshirishga doir test materillarini, bolalar tomonidan bajarilgan tasviriy ishlarni baholash mezonlari va boshqa materillar tayyorlash alohida ahamiyat kasb etadi. Ular o'z o'rnida o'quvchilarning bilim va malakalarini tez va oson baholash imkonini beradi.

Davlat ta'lim standartida tasviriy san'at ta'limi mazmuniga bo'lgan majburiy minimum talablar bayon etilgan. O'qituvchi uni bajarishi shart. Lekin o'qituvchi shu bilan chegaralanib qolmasdan uni chuqurlashtirishga harakat qilishi lozim. Biroq, ta'lim mazmunini yuqori darajaga olib chiqaman deb bolalarga keragidan ortiq talablar qo'yish, ularni qiynash ham mumkin emas. Shuni ham yoddan chiqarmaslik lozimki, maktablarimiz nomi umumiy o'rta ta'lim maktabi deb ataladi. Demak, maktablarimizda umumiy, elementlar bilim va malakalar berilishi lozim. O'qituvchi o'quvchilarni yangi darsga, yangi o'quv materialiga olib kirishi, tayyorlashi uchun yangi pedagogik texnologiyaning motivatsiya deb ataladigan didaktik jarayonidan foydalanishi lozim.

Motivatsiya - maktabda tasviriy san'atni o'qitishda eng asosiy didaktik jarayon bo'lib, bu o'qituvchidan o'z sohasi bo'yicha va boshqa o'quv fanlari materiallari bilan bog'langan holda har bir dars mavzusi materialiga o'quvchilar qiziqishini oshirish imkoniyatlarini yaratuvchi holatlardagi suhbat o'tkazishni ifoda etadi.

Bu esa o'quvchilarning dars materialiga bo'lgan qiziqishi yuqori darajada bo'lishini ta'minlaydi. Yuqorida qayd qilinganidek, mashg'ulotlardan maqsad bolalarni borliqni bilish, undagi narsa va hodisalarni o'ziga xos xususiyatlarini, ayniqsa, tuzilishi, shakli, rangi, o'lchovlari, o'lchov nisbatlari, fazoviy holatlari, ularni yil fasllariga qarab O'rganish zarur bo'lgan ob'ektlarni naturadan kuzatishning imkon bo'lmagan taqdirda o'qituvchi darsda bolalarni san'at asarlarining reproduksiyalari, slaydlari, foto nushalarini namoyish etish orqali o'z maqsadiga erishadi. Boshlang'ich sinf tasviriy san'at darslarida o'quvchilarning qiziqishlari va ijodkorliklarini oshirish va rassomchilikda ishlatiladigan turli xom-ashyolar bilan kengroq tanishtirish maqsadida badiiy qurish-yasash ishlari ham olib boriladi.

Tasviriy faoliyatning bu qiziqarli turi uchun dasturda alohida soatlar ajratilgan bo'lib, ular mashg'ulotlar mazmunini yanada boyitadi. Qurish-yasash uchun asosan uch xil materiallardan foydalanish nazarda tutiladi:

1. Badiiy materiallar (rangli qog'ozlar, folga, gulqog'ozlar, plastilin, loy v.b.).
2. Tabiiy materiallar (daraxt barglari, shoxlari, ildizlari, po'stlog'lari, meva va sabzavotlarning urug'lari, rangli toshchalar, bug'doy va arpa poyalari v.b.)
3. Tashlandiq materiallar (ichimlik va dori-darmondan bo'shagan sintetik idishlar, gugurt qutichalar, po'kak, penoplast, idish qopqoqlari) v.b.

O'qituvchilik kasbida iste'dod katta rol o'ynaydi. Ya'ni o'qituvchilikda o'z kasbga mehr, qiziqish, uni egallashga intilish bo'lishi lozim. Bu sifatlar ko'pchilik hollarda bolalarni sevganda, bolalarning shovqin-suronidan, jovdiragan ko'zlaridan zavqlangandagina namoyon bo'ladi. O'qituvchining yana bir muhim sifati bu yoshlarga namuna, ibrat bo'lish shogirdlariga qattiq qo'l va o'z o'rnida mehribon bo'lishda ifodalanadi.

Masalan, kiyimlari tozalanmay, yoqasining yag'iri chiqib ketgan o'qituvchi so'zsiz bolalarga ibrat bo'la olmaydi. O'qituvchi bolalarga faqat tozalik borasida emas, har sohada ibrat bo'ladigan bo'lishi lozim. Xususan, u odobi, bir so'zligi,

halolligi, sof vijdonliligi, adolatparvarligi, mehribonligi bilan ajralib turadi. Shuni ham qayd qilish lozimki, o'qituvchi ishining murakkabligi shundaki, u ham ta'lim ham tarbiya beradi.

Bu esa o'qituvchidan ko'p vaqt, mas'uliyat va ijodkorlikni talab etadi. O'qituvchining birovlarini o'qishga majbur etib o'rgatishi ham, o'zini-o'zi majbur etishi ham oddiy ish emas. Hamma gap shundaki, hamma yoshlar bir xil emas.

Birovlari o'qishga o'zlari harakat qilsalar, boshqalarni majburlash kerak bo'ladi.

Ko'pchilik hollarda bir emas, butun bir jamoani majburlash kerak bo'ladi. Bunday hollarda yoshlarni ishga jalb etish, intizomli bo'lishga erishish ayniqsa og'ir kechadi. Maqsadga erishish uchun eng avvalo shu jamoa orasida obro' qozonmoq zarur.

O'qituvchilik kasbining yana bir muhim xususiyati shundaki, u o'z tengqurlari bilan emas, boshqa yoshdagilar bilan ishlaydi. O'qituvchi bilan bolalarning hayotiy tajribalari, bilimlari, dunyoqarashlarida ancha farq bor. Bu esa ularni bir-birlarini tez tushunib yetishlariga imkon bermaydi. Shunday ekan, o'qituvchi bolalarni yoshlik xususiyatlari, dunyoqarashlari, qiziqishlari, bilim darajalarini yaxshi bilishi kerak boladi. Shundagina uning ishi samarali kechishi mumkin.

O'qituvchi kasbining yana bir muhim jihatlari shundaki, bu kasb kishiga mamnunlik va xursandchilik keltiradi. Bu mamnunlik, unga o'z faoliyati natijalarini ko'rganida, o'z shogirdlarini turmushda, ilmu-fan va yuksak mansablarni egallaganlarida, hayotda o'z o'rinlarini topganliklarida ko'zga yaqqol tashlanadi. Shunda, o'qituvchilar o'z mehnatlarini zoye ketmaganligini his etadilar. O'qituvchilik kasbida iste'dod katta rol o'ynaydi. Ya'ni o'qituvchilikda o'z kasbiga mehr, qiziqish, uni egallashga intilish bo'lishi lozim. Bu sifatlar kopchilik hollarda bolalarni sevganda, bolalarning shovqin-suronidan, jovdiragan ko'zlaridan zavqlangandagina namoyon bo'ladi. Shuni ham qayd qilish lozimki, o'qituvchi ishining murakkabligi shundaki, u ham ta'lim ham tarbiya beradi.

Bu esa o'qituvchidan ko'p vaqt, mas'uliyat va ijodkorlikni talab etadi. Ma'lumki, tasviriy san'atning har bir mashg'ulotida har bir o'quvchi ijodiy ishlashga intiladi. Lekin ularning qaysi biri bu ijodiy faoliyatni samarali amalga oshiradi, yana kimdir o'rtacha amalga oshiradi, lekin ayrim o'quvchilar ijodiy ishlasa-da, u muvaffaqiyatli chiqmaydi. Buni shundan ko'ramizki, sinfdagi 25 o'quvchining hammasi rasm chizadi. Demak, 25 o'quvchi ijodga kirishadi. Ularning har biri o'z bilganicha yangilik yaratadi. Lekin bu yangilik qaysidir o'quvchi ijodida chiroyli, mazmunli, hammaga yoqadigan chiqadi. Boshqa o'quvchida esa xunuk, o'xshamagan, mazmunsiz chiqadi. Ijodkorlarning hammasi ham doimo muvaffaqiyatli ishlay olmaydi. Shunga ko'ra, tasviriy san'at o'quv predmetining asosiy vazifasi faqat iqtidorli o'quvchilarni ijodiy ishlashga o'rgatishgina emas, sinfdagi barcha o'quvchilarning muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz ishlashidan qat'i nazar, hamma o'quvchini rasm chizdirishga o'rgatish deb belgilanadi.

O'qituvchi bolalarning tasviriy san'atdan bilim va malakalari haqida tasavvurga ega bo'lish bilan birga, ularning sog'ligi, psixik xususiyatlari, qiziqishlari, odobi, uydagi shart-sharoitlari, ularning ota-onalari haqida yetarlicha ma'lumotga ega bo'lishi lozim.

Shu bilan birga bolalarning uylariga tez-tez borib turishi, bolalar haqida ularning ota-onalari bilan muloqotda bo'lib turishi pedagogik faoliyatning samaradorligini yanada oshiradi.

Yuqorida qayd qilinganidek, tasviriy san'at o'qituvchisi bolalarning psixologik xususiyatlarini yaxshi bilgandagina u kutilgan natijalarga erisha oladi. Bu narsa ko'proq o'qituvchining kuzatuvchanligiga bog'liq. U faqat tevarak-atrofdagi voqea

va hodisalarnigina emas, bolalarda va ularning harakatlarida sodir bo'layotgan jarayonlarni kuzatib borishi, ulardan tegishli xulosalar chiqarib olishlari, shunga yarasha tegishli choralar ko'rishi kerak boladi. Kuzatuvchan o'qituvchi bir vaqtning o'zida juda ko'p jarayonlarni hayolidan o'tkazadi. Xususan, dars berayotganda, qaysi bola nima haqida o'ylayapti, nega shunday harakatlar qilayapti, rost gapirayaptimi yoki yolg'onmi, qaysi bolalarga yordam berish kerag-u, qaysinisiga shart emas, qaysi bolalar mashg'ulotga qiziqayaptilar, qaysilari yoq v.b. O'qituvchining xotirasi yaxshi bo'lmasa, u o'qituvchilik qilishi mumkin emas. Aks holda, bolalar o'rtasida ziddiyatlarni kelib chiqishi tabiiydir. O'qituvchi mashg'ulot jarayonida ko'p qirrali fikr yuritadi. Birinchidan, bolalarga berish kerak bo'lgan bilimlarni xotirlaydi, ikkinchidan beriladigan bilimlarni yengil va tez yetkazish yo'llari haqida o'ylaydi, uchinchidan bolalar berilayotgan bilimlarni o'zlashtirayaptilarmi yoki yoqmi? O'qituvchining bunday aqliy faoliyati tafakkur deb yuritiladi. Bu narsa o'qituvchining tafakkuri har jihatdan rivojlangan bo'lishini ko'rsatadi. Agarda bola o'quv materialini yaxshi o'zlashtirmasa, uning sabablarini izlashi, shu maqsadda, u bilan suhbatlashishi, uni kuzatishi, ota-onalari bilan muloqotda bo'lishi kerak bo'ladi. Bu esa o'qituvchining to'xtovsiz o'ylashi, ta'lim jarayonlarini takomillashtirib borishini talab etadi.

O'qituvchining psixik jarayonlaridan hisoblangan tasavvur, uning faoliyatida muhim rol o'ynaydi. Agarda uning bu xususiyati yaxshi rivojlangan bo'lsa, u mashg'ulotlarda narsalar va hodisalarning o'lchovi, shakli, rangi, tuzilishi, holati, harakati kabilarni tezda va jonli tasavvur etib, ularni bolalar ongiga osongina yetkaza oladi. Natijada, uning bolalarga beradigan ma'lumot va tushunchalari ishonarli chiqadi. Tasavvuri yaxshi rivojlangan o'qituvchilar o'zlarining gaplari bolalarga qanday ta'sir ko'rsatishi, qanday fikr tug'ilishini oldindan bila oladilar va shunga yarasha o'zlarini tayyorlaydilar.

Tasviriy san'atni o'qitishning psixologik asoslari. Shaxs, shaxsni individual xususiyatlari, bilish jarayonlari, tasavvur, tafakkur, nutq, xotira, hayajon va iroda kabi psixologik jarayonlarni bilmasdan turib tasviriy san'at darslarini talablar darajasida amalga oshirib bo'lmaydi. Bunda uning quyidagi jihatlari alohida ahamiyat kasb etadi.

Shaxs psixologiyasi: a) shaxs, shaxsning dunyoqarashlari, e'tiqodi, ehtiyoji va g'oyalari. Shaxsni shakllantirishda o'qituvchining roli; b) faoliyat, shaxs faoliyatida bilim, malaka, ko'nikma va odatlar; v) diqqat.

Diqqatning turlari va xususiyatlari. Tasviriy faoliyatlarda diqqatning roli. Bilish jarayonlari: a) Sezish. his etish. Uning turi va asosiy qonuniyatlari. Ranglarni his etish qonuniyatlari. Bolalarda his etishni o'stirish;

b) Idrok etish. Fazoni idrok etish va tasviriy faoliyat. Idrok etish jarayonining umumiy qonuniyatlari va tasviriy faoliyat. Bolalarda idrok etish va kuzatuvchanlikni o'stirish.

v) xotira, xotira turi va jarayoni. Ko'z xotirasini o'ziga xos xususiyatlari. Bolalarda xotirani o'stirish;

g) Tafakkur, uning tur va shakllari. Kishilarda fikrlash faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari. Badiiy tafakkurni o'ziga xos xususiyatlari. Bolalarda fikrlashni o'stirish;

d) Nutq, uning turlari. Rassom tasviriy tilining o'ziga xos xususiyatlari;

e) Tasavvur, uning turlari. Badiiy ijodda tasavvur. Bolalarda tasavvurni o'stirish.

Hayajon va iroda jarayonlari: a) Hayajon va hissiyot. Hissiyot turlari. Hissiyot va tasviriy faoliyat. Bolalarda hissiyotni o'stirish va shakllantirish; b) Iroda. Shaxsni irodaviy xususiyatlari. Bolalarda irodani o'stirish va tarbiyalash.

Shaxsni asosiy individual-psixologik xususiyatlari: a) xarakter, uning tuzilishi va

xususiyatlari. Xarakterdagi individuallik va tipiklik; b) Qobiliyat, badiiy qobiliyat va iste'dod. Badiiy qobiliyatlarning psixologik tavsifi. Bolalarda badiiy qobiliyatlarni o'stirish va shakllantirish.

Tasviriy san'at darslari-ta'lim va tarbiyaning asosiy shakli. Dars maktabda ta'lim–tarbiyaning asosiy shakli bo'lganligi uchun o'qituvchi bu borada ko'p va jiddiy ish olib borishi kerak bo'ladi. O'qituvchi o'zining bu boradagi ishlarini quyidagi yo'nalishlarda olib borishi maqsadga muvofiqdir:

1. Tasviriy san'atni o'qitishga bo'lgan zamonaviy talablarni his etish.
2. Tasviriy san'at darslarini maxsus xonada o'tkazishni takomillashtirish.
3. O'quvchilarni fanga bo'lgan qiziqishlarini oshirish.
4. Darslarni sinfdan tashqari ishlar bilan bog'lab olib borish.
5. Ko'rgazmali qurollardan foydalanishning yangi samarali shakllarini qo'llash.
6. Tasviriy san'atni boshqa fanlar bilan aloqadorlikda o'tkazish.
7. Tasviriy san'at darslarida talim va tarbiya birligi.
8. Tasviriy san'at darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash.

Tasviriy san'atda o'quvchilarga nafaqat nazariy jihatidan balki, amaliy jihatidan ko'roq tabiat qo'ynida o'tkazishlari, muzeylarga sayohat uyushtirib turish va albatta ko'proq rasm chizib, yangicha kompozitsiya yaratish (1.4- chizma) bu o'quvchilarga katta ijodiy imkoniyat va ozuqa beradi. Iloji boricha har bir yangi mavzuni, ko'rgazmali qurollar, yangi mavzuni hayotiy misollar orqali tushuntishi ham, bu past o'zlashtiruvchi o'quvchilarning yaxshiroq tushunish imkoniyati va fanga nisbatan qiziqishini yana ko'proq oshiradi.

1.4- chizma. Grattaj usuli

Har bir o'qituvchi yangi dars materialiga kirish, ya'ni o'quvchilarni yangi dars materialini qabul qilishga tayyorlash-motivatsiya jarayoni bilan ham boshlanadi. Bu o'quvchilarning yangi dars materialiga bo'lgan qiziqishini oshirish bilan birga, ularning dars davomidagi faolligini, mustaqilligini, tashabbuskorligi va ijodkorligini ta'minlash imkonini ham beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S.Bulatov. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati. Toshkent-1991 yil.
2. M. Pritsa «Toshkent ganchkorligi» Badiiy adabiyotlar nashriyoti. 1960 yil.
3. S.Bulatov. O'zbekiston san'ati tarixi. Toshkent 1991 yil.
4. T.Abdullayev XIX-XX asrlarda O'zbekiston kandakorlik san'ati. Toshkent 1994.
5. R.Xasanov. Amaliy bezak san'ati metodikasi. Toshkent 2003 yil.
6. D.Mamatov «Kompyuter grafikasi» Durdon nashriyoti, B. 2020.-172.
7. Mamatov D. Projects of making clay and plastic toys in pre-school education //Theoretical & Applied Science. – 2019. – №. 9. – C. 281-285.